

Літовченко Я. М.,
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, м. Харків

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається проблема перекладу як етична проблема міжкультурної комунікації. Мова вписує людину в структури на всіх рівнях і у всіх формах: від реальних соціальних структур до простору внутрішньої ідентичності. У такій ситуації переклад виступає як механізм, який дозволяє переграти структуру, і або помістити людину в незвичне поле Іншої культури, або пустити Іншого в знайоме поле рідної мови. Особлива увага приділяється перекладачеві, як суб'єкту, який виявляється полем трансформації, і змушений вирішувати ряд проблем подолання не тільки мовних, але і культурних відмінностей, як ззовні, так і всередині себе. У ситуації, коли перекладач виявляється учасником діалогу культур, на нього покладається додаткова відповідальність, без дотримання якої міжкультурна комунікація викривляється. У статті робиться висновок, що виступаючи трансформатором іншої культури, перекладач починає нести відповідальність за рівень міжкультурної комунікації нарівні з усіма учасниками діалогу.

Ключові слова: перекладач, переклад, міжкультурна комунікація, відповідальність.

В статье рассматривается проблема перевода как этическая проблема межкультурной коммуникации. Язык вписывает человека в структуры на всех уровнях и во всех формах: от реальных социальных структур до пространства внутренней идентичности. В такой ситуации перевод выступает как механизм, который позволяет переиграть структуру, и либо поместит человека в непривычное поле Другой культуры, либо пустит Другого в знакомое поле родного языка. Особое внимание уделяется переводчику, как субъекту, который оказывается полем трансформации, и вынужден решать ряд проблем преодоления не только языковых, но и культурных различий, как извне, так и внутри себя. В ситуации, когда переводчик оказывается участником диалога культур, на него возлагается дополнительная ответственность, без соблюдения которой межкультурная коммуникация искажается. В статье делается вывод, что выступая трансформатором иной культуры, переводчик начинает нести ответственность за уровень межкультурной коммуникации наравне со всеми участниками диалога.

Ключевые слова: переводчик, перевод, межкультурная коммуникация, ответственность

The research article outlines the problem of translation as an ethical issue of cross cultural communication. Language enters a human being into structures at all levels and in all forms, starting from original social structures to the area of inner identity. In such instance, translation acts as a mechanism that allows to overact the structure or insert a man into an unusual field of Foreign culture, or let the Foreigner get in the familiar field of mother tongue. Special attention is given to the interpreter as an agent, who himself turns into the field of transformation, and is faced with a number of challenges to overcome, not only linguistic, but also cultural differences, both external and internal ones. In the event where the interpreter is a participant in the dialogue of cultures, it bears additional responsibility but that responsibility, when neglecting, distorts cross cultural communication. The research article concludes that being a transformer of the foreign culture, the interpreter takes responsibility for the level of cross cultural communication on equal terms with all the participants in the dialogue.

Keywords: interpreter, translation, cross cultural communication, responsibility

Мова – це один з основних маркерів, за якими групу людей можна вирізнити як носія певної культури.

Із самого дитинства, коли людина тільки починає формуватися як особистість, вона вже використовує якусь (певну) мову. Через призму цієї мови людина отримує істотний (значний) культурний вплив, який дозволяє їй влитися в групу, спільність людей, що використовують цю ж мову.

Спільна мова об'єднує людей, дає їм почуття солідарності. Вираз “розуміти з півслова” – стає провідним для людей однієї мовної групи. І справа не завжди тільки у використанні мови. Образи, поняття, специфіка виразів – все наповнюється культурним змістом.

Єдність культурного пласта, яка визначає специфіку мислення, підтримується в мові, як засобі комунікації та забезпечує повноцінну комунікацію.

Через мову людина висловлює своє сприйняття навколишньої дійсності. Вона створює певну картину світу, наповнену індивідуальними смислами: системою норм, принципів, поглядів, цінностей, взаємозв'язків.

Більш того, людина не просто висловлює або створює, людина за допомогою мови входить в певне культурне поле. Мова вписує людину в структури на всіх рівнях і у всіх формах: від реальних соціальних структур до простору внутрішньої ідентичності. У такій ситуації переклад виступає як механізм, який дозволяє переграти структуру, і або помістити людину в незвичне поле Іншої культури, або пустити Іншого в знайоме поле рідної мови.

З цієї позиції мова – це одна з основних характеристик, яка створює унікальність культури кожної групи. Тим не менш, з іншого боку – мова універсальна форма культури взагалі. Вона несе в собі амбівалентну основу: об'єднуючи і роз'єднуючи людство одночасно.

У сучасному глобалізованому світі кожен суб'єкт спілкування все ще характеризується приналежністю до окремої культурної групи. Забезпечити взаємодію між культурами – це найбільш актуальна мета перекладу.

Якщо ми визначаємо переклад як “однонаправлений і двухфазний процес межязикової і міжкультурної комунікації, при якому на основі подвинутого целенаправленному (“переводческому”) аналізу первинного тексту створюється вторичний текст (метатекст)” [3, с. 75], то ми змушені поставити перед собою ряд питань, які виникають при подібному типі комунікації. Для чого створюється переклад, в якій ситуації: коли сам оригінальний текст вимагає бути переведеним, або коли іншомовні культури мають потребу в перекладі якогось тексту?

До якої мови (а значить до систем, структур, культурних кодів) переклад має більше відношення – до оригінальної, або до отриманої в результаті? І сам акт перекладу – здійснюється в момент перетину деконструкції оригінального тексту і збірки нового або в момент збирання?

Переклад як об'єкт проблемного дослідницького поля цікавив багатьох філософів, культурологів, лінгвістів. Роботи, що розглядають комунікативну природу перекладу, належать К.Ясперсу, С.Л.Франку. Філософське значення видів підтексту (символу, метафори, алюзії) як основних способів реалізації герменевтичної гри в перекладі досліджено П. Рікером, Р.Бартом, Ж. Дерріда. Принцип деконструкції, необхідний для розгляду механізму трансформації в перекладі представлений в роботах Ж. Дерріда, М. Хайдеггера.

Коли йдеться про міжкультурну комунікацію, важливо зрозуміти наступне: на чиему полі відбувається дія, бо переклад не може реалізовуватися як міжкультурна комунікація у вакуумі. Він завжди апелює або до свого, або до Чужого, він завжди знаходиться тільки в одній із залучених до нього мов. В якій саме – питання ситуації, мети і засобів.

Мова несе в собі рефлексивну властивість. Це можна використовувати двояко: по-перше, всередині однієї мови (у випадку, коли, наприклад, потрібно дати більш повне визначення, сказати іншими словами, переформулювати тезу, яка була недостатньо зрозумілою). По-друге, при перекладі із залученням іноземної мови: перекладач здійснює схожу операцію, перефразовуючи незрозуміле знайомими словами [2].

У зв'язку з цим можна відзначити, що нерозуміння, яке може виникати в комунікативних контекстах, виникає і всередині однієї культури, саме через трактування смислів. Тим більше серйозним стає можливе спотворення розуміння між різними культурами.

Отже, переклад – не просто взаємодія двох мов. Переклад – це взаємодія двох культур, під час якої відбувається дивовижний процес: початкова картина світу розбирається, деконструюється, щоб втілитися в новій культурній парадигмі [1].

Важливий аспект цього процесу полягає в тому, що ця деконструкція, з подальшим втіленням, відбувається із залученням перекладача. Суб'єкт, який є полем трансформації, змушений вирішувати ряд проблем подолання не тільки мовних, але і культурних відмінностей, як ззовні, так і всередині себе. Перекладач не просто передатна ланка мовної та культурної комунікації, він є інтерпретатором, а нерідко й автором певних смислів.

Поль Рікер у своїй лекції, яку він прочитав на факультеті протестантської теології в Парижі в 1998 році, зробив наступний акцент: "...робота над переводом, наравне с проблемами интеллектуальными, теоретическими или практическими, содержит в себе, среди всего прочего, и проблему этическую. Привести читателя к автору, привести автора к читателю, рискуя при этом не только служить двум господам, но и вводит их в заблуждение, – это то, что я называю проявлением языкового гостеприимства. Именно языковое гостеприимство служит моделью для других, подобных ему, форм гостеприимства. В самом деле, разве различные вероисповедания, как и различные религиозные течения, не соотносятся друг с другом, подобно иностранным языкам, своими лексикой, грамматикой, риторикой, стилистикой и, для того чтобы их понять, разве не требуется их изучить?" [2].

Ще одна цікава властивість перекладу полягає в тому, що якщо ми виходимо з передумови, що зміст конструюється в процесі прочитання, то якраз він може виступити в ролі провокації, звільняє приховані смисли тексту, не контрольовані автором – деконструкцією.

Дерріда зазначає: "...задача переводчика, заключенная в дуэль языков (их всегда не более двух), дает место только лишь "творческому усилию" (усилие и тенденция скорее, чем свершение, ремесленный труд скорее, чем художественное исполнение), и когда переводчик "творит", то как живописец, копирующий свою модель (сравнение несуразное по многим причинам, стоит ли это разъяснять?). Во всяком случае возвращение слова "задача" весьма замечательно всеми теми значениями, которые оно сплетает в сеть, и это все та же оценочная интерпретация; долг, долги, цена, аренда, налог, повинность наследования и преемственности, благородное обязательство, — но труд на полдороги от созидания, бесконечная задача, существенная незавершенность, словно подразумеваемый творец оригинала не был и сам в долгах, обложен налогами, обязан другому тексту, не был априорно переводчиком" [4].

Можна сказати, що перекладач перекладає не просто текст, він переводить сенс – з однієї культури в іншу. Сучасний глобалізований, мультикультурний світ загострює проблеми розуміння культурних смислів.

Виступаючи в настільки значущій ролі, перекладач опиняється перед безсумнівною проблемою етичних норм перекладу. Дійсно, недосконалість передачі сенсу не просто спотворює реальність Іншого, вона взагалі руйнує комунікацію. Питання вірності перекладу виходить на перший план. Але в чому полягає вірність?

Першим критерієм, який хочеться виділити, є точність. Проблема перекладача в тому, що він, під час деконструкції початкового тексту, наповнює його особистісним змістом. Навіть підбираючи точні варіанти перекладу, перекладач керується здоровим глуздом, який усвідомив сам, і трансформує його в свій же сенс, та транслює його в новоутворений текст. Ми маємо унікальну ситуацію: діалог між автором тексту, як суб'єктом комунікації, і читачем перетворюється на два діалоги. Перший іде між автором і перекладачем, інший – між перекладачем і читачем. І якщо суть полягає не в передачі тексту, а в передачі сенсу, то точність перекладу буде відображати не повну відповідність вихідному тексту, а, швидше, розуміння Іншим думки, яка закладається в початковий текст.

У другому можна зазначити досить парадоксальний момент. Професіоналізм перекладача полягає не лише у створенні перекладу, але й у відмові перекладати текст, або його частини, що порушують принципи моралі. Це буде мати відношення до відповідальності перекладача – бо виступаючи трансформатором іншої культури, перекладач починає нести відповідальність перед автором та читачем. Ця відповідальність закономірна, адже без перекладача цей діалог не мав би можливості відбутися взагалі.

Етичні проблеми міжкультурної комунікації деколи змушують перекладача змінити погляд на точність перекладу і коректувати її відповідно до реалій діалогу культур. Існують ситуації, коли дотримання етики відповідає якраз не точність перекладу, тому що не все, що було сказано має бути переказано дослівно, або взагалі перекладено. Від усіх рішень, які приймає перекладач, залежить надалі напрямком комунікації.

Отже, в ситуації, коли перекладач виявляється учасником діалогу культур, на нього покладається додаткова відповідальність, без дотримання якої міжкультурна комунікація спотворюється. Можна зробити висновок, що в сучасному багатокультурному світі, перекладач починає нести відповідальність за рівень міжкультурної комунікації нарівні з усіма учасниками діалогу, оскільки виступає повноправним трансформатором іншої культури. Це відкриває широке поле для досліджень в області етики, філософії, культурології, мовознавства та дозволить у майбутньому більш повно визначити завдання і сутність перекладу.

Література:

1. Ласица М. В. Перевод в трансформациях художественного мира: диссертация кандидата философских наук: 09.00.13 / Ласица Майя Валерьевна. – Омск, 2010. – 140 с.
2. Поль Рикёр. Парадигма перевода: лекция, прочитанная на факультете протестантской теологии в Париже в октябре 1998 года / Поль Рикёр // *Esprit*. – 1999. – №253, пер. М. Эдельман
3. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты./ Швейцер А.Д. – М. : “Наука”, 1988. – 214 с.
4. J.Derrida. *Des tours de Babel. Difference in Translation.*/ J.Derrida. – Cornell Univ. Press, 1985. – 253 p.